
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

УДК 502.43:528.921

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.6-39.29>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ТЕРИТОРІЙ І ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Голік Ю.С.¹, Смоляр Н.О.¹, Остапенко П.О.², Чепурко Ю.В.¹

¹Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
пр. Першотравневий, 24, 36011, м. Полтава

golik38@i.ua, smolarnat@ukr.net, juliakorzh2003@gmail.com;

²Громадська організація «Товариство дослідників України»

вул. Ломоносова, 81, 03022, м. Київ

ostapenkopavlo@gmail.com

У статті представлено результати дослідження розподілу об'єктів природно-заповідного фонду Полтавської області в контексті змін адміністративно-територіального устрою України в межах укрупнених чотирьох новоутворених районів та 60 територіальних громад. Надано кількісні значення та картографічні матеріали щодо показника заповідності територій районів і територіальних громад Полтавської області. Станом на 1 січня 2021 року природно-заповідна мережа Полтавської області налічує 393 об'єкти загальною площею 14 2789,76 гектарів, що визначає показник заповідності 4,966%. Це об'єкти восьми категорій природно-заповідного фонду України, деякі зі своєю диференціацією: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники (ботанічні, ландшафтні, гідрологічні, лісові, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні), ботанічний сад, заповідні урочища, пам'ятки природи (комплексні, ботанічні, геологічні, гідрологічні, зоологічні), дендропарки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Наведено результати аналізу змін показника заповідності окремих районів до і після ухвалення постанови «Про утворення та ліквідацію районів». Аналіз показників заповідності новостворених чотирьох районів показує, що за нового адміністративно-територіального устрою України показник заповідності чотирьох районів значно вирівнявся (у межах 3,7–6,3%) порівняно із ситуацією за старого адміністративно-територіального устрою, де показник заповідності у 25 районах коливався в досить широкому діапазоні – від 0,8% у Гребінківському районі до 17,932% у Диканському, що вказує на вдалий національний розподіл не тільки колишніх територіальних одиниць, а й об'єктів природно-заповідної мережі в межах районів.

Зазначено, що за умов нового адміністративно-територіального устрою України площа територій і об'єктів природно-заповідного фонду в межах окремих територіальних громад значно відрізняється. Найвищими вони є в таких територіальних громадах: Кобеляцькій – 20,646%, Диканській – 17,832%, Кременчуцькій – 16,020%, Градизькій – 15,898%, Кам'янопотоківській – 14,724%, Лютенській – 14,528%, Пирятинській – 14,408%, Оболонській – 13,606%, Гадяцькій – 12,092% та Великобудищанській – 10,148%. Це пов'язано з функціонуванням у їхньому складі локальних природно-заповідних мереж національних природних і регіональних ландшафтних парків. У деяких новостворених громадах показник заповідності відсутній, це – Пришибська, Ромоданівська та Гоголівська територіальні громади, для яких актуальним є вивчення можливостей і ресурсів для створення природно-заповідних об'єктів.

Означено основні проблеми розвитку об'єктів та територій природно-заповідного фонду, напрями їх вирішення шляхом подальшої оптимізації природно-заповідної мережі Полтавської області в умовах збалансованого розвитку. *Ключові слова:* природно-заповідний фонд, територіальні громади, адміністративно-територіальний устрій, Полтавська область, показник заповідності, екологічне картографування, збалансований розвиток.

Peculiarities of distribution of objects and territories of the nature reserve fund of Poltava region in the conditions of the new administrative-territorial structure. Holik Yu., Smolyar N., Ostapenko P., Chepurko Iu.

The article presents the results of the study of distribution of objects of natural reserve fund of Poltava region in the context of changes in the administrative-territorial structure of Ukraine within the enlarged four newly districts and 60 territorial communities. Quantitative values and cartographic materials on the indicator of protected areas of districts and territorial communities of Poltava region are provided. As of January 1, 2021 natural-reserve network of Poltava region includes 393 objects with a total area of 14 2789,76 ha, which determines the index of protection by 4,966%. These are objects of eight categories of natural-reserve fund of Ukraine, some of their differentiation: national nature parks, regional landscape parks, sanctuaries (botanical, landscape, hydrological, forest, generalzoological, ornithological, entomological), botanical gardens, protected tracts, natural monuments (complex, botanical, geological, hydrological, zoological), dendroparks, parks – monuments of landscape art.

The results of the analysis of changes in the indicator of the protected areas before and after the adoption of the Decree “On the formation and liquidation of districts” are given. An analysis of the four districts again shows that under the new administrative-territorial structure of Ukraine, the rate of protection of the four districts has significantly leveled and is in the range 3,7–6,3% compared

to the situation in the old administrative-territorial structure, where the rate of protection in 25 areas varied quite widely – from 0,8% in Grebenkovsky area to 17,932% in Dikansky, which indicates not only a successful rational distribution of the former territorial units but also objects of nature reserve and conservation.

It is noted that under the new administrative-territorial structure of Ukraine, the area of territories and objects of the natural reserve fund within individual territorial communities differ significantly. They are high in these territorial communities: Kobelyatska – 20,646%, Dikanska – 17,832%, Kremenchug – 16,020%, Gradizh – 15,898%, Kamennopotokivska – 14,724%, Lyutenska – 14,528%, Pyriatynska – 14,408%, Obolon – 13,606%, Gadyach – 12,092% and Velikobudyshchenska – 10,148%. This is due to the functioning within their local nature reserve networks of national nature and regional landscape parks. In some newly communities there is no indicator of conservation, these are Prishibskaya, Romodanovskaya and Gogolevskaya territorial communities, for which it is relevant to study the opportunities and resources for the creation of natural-reserve objects.

The main problems of development of objects and territories of the natural reserve fund and the directions of their solution by further optimization of the natural reserve network of Poltava region under the conditions of sustainable development are marked. *Key words:* natural-reserved fund, territorial communities, administrative-territorial structure, Poltava region, reserve index, ecological mapping, balanced development.

Постановка проблеми. У 2020 р. в Україні відбулися зміни адміністративно-територіального устрою. Верховною Радою України було ухвалено постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів». У Полтавській області з колишніх 25 районів утворено чотири нові укрупнені райони, які мають приблизно однакові показники, як за територією, так і за кількістю населення. Вони включили в себе 60 новоутворених окремих територіальних громад. Але питання щодо територіального розподілу в цих умовах територій і об'єктів природно-заповідного фонду Полтавської області залишалися невизначеними й актуальними.

Метою статті є аналіз розподілу територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), визначення особливостей розподілу показника заповідності за територіальними громадами (далі – ТГ) Полтавської області в умовах нового адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ) України, окреслення завдань подальшої оптимізації локальних природно-заповідних мереж (далі – ПЗМ) на виконання завдань національних і європейських природоохоронних стратегій.

Матеріал та методи дослідження. Об'єктом дослідження є система природно-заповідних територій і об'єктів Полтавської області, яка сформована на основі статистичних даних Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської ОДА, картографічних матеріалів і статистичних даних сучасного стану земельних угідь Держземагенства в Полтавській області, матеріалів про ПЗФ регіону, зокрема й монографічних зведень із вміщеними переліками територій і об'єктів ПЗФ області [1–2; 4–7], та результатів оригінальних багаторічних (1994–2020 рр.) комплексних соціологічних досліджень. У процесі оброблення й аналізу вихідних матеріалів було використано наукові методи систематизації: польовий, статистичний, аналітичний. Для оцінки стану ПЗФ області, адміністративних районів та новоутворених ТГ використано показник заповідності територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Одним із головних напрямів екологічної політики України є розвиток природоохоронних територій. ПЗФ охороняють як національне надбання, щодо якого встановлено особливий режим охорони,

відтворення й використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. Розвиток системи природоохоронних територій є важливою передумовою для забезпечення збалансованого розвитку країни [8].

Відомості про ПЗФ Полтавської області в різні періоди його формування й оптимізації наводяться в низці монографій, довідників, науково-популярних видань [1–7; 9–10].

Збереження природи Полтавщини – завдання не одного покоління природодослідників, природоохоронців та природолюбів. На Полтавщині набутий вагомий досвід природозаповідання, який пов'язаний з іменами таких відомих учених, як В.І. Вернадський, С.О. Іллічевський, В.Ф. Ніколаєв, М.І. Гавриленко, Д.С. Івашин, Р.В. Ганжа, О.А. Стасілюнас, Т.Л. Андрієнко, О.М. Байрак та інші. І натеper ця справа в області здійснюється сучасниками у кращих традиціях природоохоронної роботи.

Новизна проведеного дослідження. Уперше проведено розподіл територій і об'єктів ПЗФ Полтавської області та створено картографічні матеріали (карти розподілу показника заповідності) за окремими і новими укрупненими районами щодо нового АТУ України.

Виклад основного матеріалу дослідження. ПЗФ Полтавської області станом на 1 січня 2021 р. налічує 393 об'єкти загальною площею **142 789,76 га**. Показник заповідності становить **4,966%**.

ПЗФ області представляють: національні природні парки – 2 (площа – 22 792,62 га); регіональні ландшафтні парки – 5 (площа – 53 056,45 га); заказники загальнодержавного значення – 20 (площа – 41 226,9 га) та місцевого значення – 159 (площа – 38 492,31 га); пам'ятки природи загальнодержавного значення – 1 (площа – 145 га) та місцевого значення – 137 (площа – 1 739,03 га); ботанічний сад загальнодержавного значення – 1 (площа – 18 га); дендрологічні парки загальнодержавного значення – 2 (площа – 20,9 га) та місцевого значення – 1 (площа – 7,64 га); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення – 4 (площа – 442,5 га) та місцевого значення – 13 (площа – 179,64 га); заповідні урочища – 48 (площа – 7 116,2 га).

Таблиця 1
Склад і структура природно-заповідного фонду
Полтавської області станом на 1 січня 2021 р.

Категорія і назва об'єкта ПЗФ	Кількість		Площа загальна, га
	А	Б	
Національні природні парки		2	22 792,62
Заказники:	159	20	79 719,21
ботанічні	38	1	5 853,34
ландшафтні	53	9	52 186,13
гідрологічні	52	7	16 048,84
лісові	3		2 373,7
загальнозоологічні	7	1	2 399,2
орнітологічні	2	2	690,7
ентомологічні	4		167,3
Регіональні ландшафтні парки	5		53 056,45
Гадяцький			12 803,3
Диканський			11 945
Кагамлицький			28,15
Кременчуцькі плавні			5 080
Нижньоворсклянський			23 200
Ботанічний сад		1	18
Заповідні урочища	48		7 116,2
Пам'ятки природи:	137	1	1 884,03
комплексні	13		115,34
ботанічні	110	1	1 713,02
геологічні	9		45,85
гідрологічні	3		2,4
зоологічні	2		7,42
Дендропарки	1	2	28,54
Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва	13	4	622,14
Разом за об'єктами ПЗФ	363	30	142 789,76*

А – території й об'єкти ПЗФ місцевого значення, Б – території й об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення; позначено * – з урахуванням площ територій і об'єктів ПЗФ, що входять цілком або частково до складу інших.

Загалом, ПЗМ Полтавської області репрезентують об'єкти восьми категорій ПЗФ України, деякі зі своєю диференціацією: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники (ботанічні, ландшафтні, гідрологічні, лісові, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні), ботанічний сад, заповідні урочища, пам'ятки природи (комплексні, ботанічні, геологічні, гідрологічні, зоологічні), дендропарки, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Розподіл об'єктів ПЗФ у відсотках щодо районів Полтавської області до ухвалення постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 р. наведено на карті 1.

Улітку 2020 р. в Україні відбулися значні адміністративно-територіальні зміни. Верховна Рада України ухвалила постанову № 3650 «Про утво-

рення та ліквідацію районів». У Полтавській області було ліквідовано 25 районів та утворено чотири нові, а саме: Кременчуцький, Лубенський, Миргородський та Полтавський. Території нових районів Полтавської області є значно укрупненими порівняно з попередніми межами. Кременчуцький, Лубенський та Миргородський райони, хоча й мають різну кількість територіальних громад у своєму складі – 12, 7 та 17 відповідно, але їхня площа є майже ідентичною та становить 6,11 тисяч км², 5,48 тисяч км² та 6,29 тисяч км² відповідно. Четвертий Полтавський район є найбільш гіпертрофованим, у своєму складі має 24 територіальні громади та площу 10,86 тисяч км², що майже вдвічі більше за територію Лубенського району [11]. Зауважимо, що межі нових районів визначені за зовнішніми кордонами територій сільських, селищних та міських ТГ, що входять до того чи іншого району. Укрупнення районів пояснюється одним із кроків децентралізації в Україні [12]. У загальному вигляді показники розподілу за територіальними громадами та у складі районів зведено в таблиці 2.

Розподіл показників заповідності за новими районами Полтавської області наведено нижче на карті 2. Аналіз показників заповідності новостворених чотирьох районів показує, що за нового АТУ України показник заповідності районів значно вирівнявся (у межах 3,7–6,3%) порівняно із ситуацією, відображеною на карті 1, де показник заповідності коливався в досить широкому діапазоні – від 0,8% у Гребінківському районі до 17,932% у Диканському, що вказує на раціональний розподіл колишніх територіальних одиниць і об'єктів ПЗФ у межах районів. Так, показник заповідності

Карта 1. Показник заповідності територій районів Полтавської області станом на 1 січня 2021 р.

**Характеристика показника заповідності за новоствореними територіальними громадами
Полтавської області**

Назва району	№ ТГ	Назва ТГ	Площа ТГ, га	Площа ПЗФ, га	Показник заповідності
Кременчуцький	1	Глобинська	119 810	978,7	0,817
	2	Горішньоплавнівська	37 340	1 604,7	4,298
	3	Градизька	126 110	20 049,5	15,898
	4	Кам'янопотоківська	26 640	3 922,5	14,724
	5	Козельщинська	73 050	1 593,6	2,182
	6	Кременчуцька	13 610	2 180,33	16,020
	7	Новогалещинська	19 310	485,4	2,514
	8	Оболонська	47 170	6 417,97	13,606
	9	Омельницька	22 370	506	2,262
	10	Піщанська	28 400	145	0,511
	11	Пришибська	17 000	–	–
	12	Семенівська	80 300	914,64	1,139
	У Кременчуцькому районі		611 100	38 798,33	6,349
Лубенський	13	Гребінківська	58 830	476	0,809
	14	Лубенська	107 030	1 669,4865	1,560
	15	Новооржицька	45 370	191	0,421
	16	Оржицька	75 390	3 647,83	4,839
	17	Пирятинська	93 280	13 439,96	14,408
	18	Хорольська	106 320	1 604,545	1,509
	19	Чорнухинська	61 940	2 015,1	3,252
	У Лубенському районі		548 100	23 043,91	4,204
Миргородський	20	Білоцерківська	31 060	1 274,7	4,104
	21	Великобагачанська	41 450	846,82	2,043
	22	Великобудищанська	38 480	3 904,8524	10,148
	23	Великосорочинська	40 370	90	0,222
	24	Гадяцька	20 330	2 457,5974	12,092
	25	Гоголівська	18 880	0,02	0
	26	Заводська	20 320	1 421,3	6,995
	27	Комишнянська	51 750	5,52	0,011
	28	Краснолуцька	25 410	1580,7182	6,221
	29	Лохвицька	81 800	3 100,01	3,790
	30	Лютенська	37 440	5 439,182	14,528
	31	Миргородська	61 720	1 261,5	2,044
	32	Петрівсько-Роменська	21 510	515	2,394
	33	Ромоданівська	9 710	–	–
	34	Сенчанська	35 400	221,72	0,626
	35	Сергіївська	16 380	452,35	2,762
	36	Шишацька	77 320	896,02	1,159
	У Миргородському районі		629 300	23 467,31	3,718

Назва району	№ ТГ	Назва ТГ	Площа ТГ, га	Площа ПЗФ, га	Показник заповідності
Полтавський	37	Білицька	38 890	57,8	0,149
	38	Великорублівська	38 970	1 053,1	2,702
	39	Диканська	68 280	12 176	17,832
	40	Драбинівська	26 050	301	1,155
	41	Зіньківська	106 700	722,89	0,678
	42	Карлівська	33 450	354,1	1,059
	43	Кобеляцька	121 860	25 159	20,646
	44	Коломацька	18 870	428	2,268
	45	Котелевська	40 450	805,02	1,990
	46	Ланнівська	26 870	585,3	2,178
	47	Мартинівська	25 760	52,7	0,205
	48	Мачухівська	24 780	166,6	0,672
	49	Машівська	39 180	47,2	0,120
	50	Михайлівська	43 200	2 077,4	4,809
	51	Нехворощанська	28 480	1 878,7	6,597
	52	Новосанжарська	67 290	3 337,3	4,960
	53	Новоселівська	25 750	654,7	2,543
	54	Опішнянська	30 510	988,89	3,241
	55	Полтавська	54 870	264,18	0,482
	56	Решетилівська	110 210	2 866,2	2,601
57	Скороходівська	32 500	115,7	0,356	
58	Терешківська	19 750	5	0,025	
59	Чутівська	53 450	3 109,24	5,817	
60	Щербанівська	10 080	274,29	2,721	
Усього в Полтавському районі			1 086 200	57 480,21	5,291
Усього в Полтавській області			2 874 700	142 789,76	4,9666

в цих умовах для трьох районів фактично зрівнявся (Лубенський район – 4,204%, Полтавський – 5,291%, Кременчуцький – 6,349%), а Миргородський район поступається їм незначним чином – 3,718%. Усе це надає однакові стартові можливості районам для досягнення європейського рівня заповідності.

Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що за останні 25 років показник заповідності в Полтавській області зріс майже у 12 разів (з 0,4 до 4,966%) [4]. За такого показника заповідності площа територій і об'єктів ПЗФ у межах окремих ТГ значно відрізняється. Найвищими вони є у Кобеляцькій ТГ – 20,646%, Диканській ТГ – 17,832%, Кременчуцькій ТГ – 16,020%, Градизькій – 15,898%, Кам'янопотоківській – 14,724%, Лютенській ТГ – 14,528%, Пирятинській ТГ – 14,408%,

Карта 2. Показник заповідності за чотирма новими районами Полтавської області (легенда до карти 2 аналогічна карті 1)

Карта 3. Показник заповідності за новоутвореними об'єднаними територіальними громадами Полтавської області (легенда до карти 3 аналогічна карті 1).

Оболонський ТГ – 13,606%, Гадяцькій ТГ – 12,092%, Великобудисанській ТГ – 10,148%. Це пов'язано зі «спадщиною» від колишнього районного розподілу, завдяки функціонуванню в їхньому складі локальних ПЗМ національних природних і регіональних ландшафтних парків, які дозволили об'єднати щільно розміщені об'єкти різних категорій у значні за площею території та забезпечити більш ефективну охорону різноманітних природних комплексів із їхнім біорозмаїттям. Водночас у деяких громадах показник заповідної «спадщини» фактично відсутній – у Пришибській ТГ, Ромоданівській ТГ та Гоголівській ТГ.

Нумерацію і назви окремих ТГ наведено в таблиці 2

Основними проблемами розвитку ПЗМ Полтавської області на сучасному етапі є: недостатнє охоплення природозаповіданням екологічно сталих комплексів за наявності відповідних ресурсів і можливостей; загальний показник заповідності в області є нижчим за національний (4,966% проти 6,77%) і європейський (12–21%); нерівномірність охоплення охороною в межах природно-заповідних об'єктів області та, як наслідок, низький показник заповідності у значній кількості новоутворених ТГ (0,011–3% за середнього в області 4,966%); фактично відсутнє фінансування наукових досліджень щодо оптимізації ПЗМ області; недостатнє сприяння місцевих органів самоврядування розширенню ПЗМ на місцевому рівні та відповідно низькі обсяги фінансування природозаповідання й утримання об'єктів ПЗФ із місцевих бюджетів; нерозвинута система інформування місцевого населення щодо

умов використання та ведення господарської діяльності на територіях ПЗФ. Основними причинами виникнення цих проблем, на нашу думку, залишаються: неналежна поінформованість і низький рівень екологічної свідомості місцевого населення; потреба у фінансуванні заходів щодо охорони та розвитку об'єктів ПЗФ; не досить ефективна діяльність у сфері оптимізації ПЗМ області та розбудови регіональної екомережі.

Нині основна увага повинна бути націлена на подальшу оптимізацію ПЗМ області в нових умовах утворених ТГ і районів, насамперед у ТГ із низьким показником заповідності. «Спадщина» результатів багаторічних комплексних екологічних досліджень біорозмаїття в Полтавській області дозволяє сподіватись на можливість використання напрацьованих для подальшої оптимізації регіональної ПЗМ завдяки створенню нових, розширення й об'єднання площ наявних об'єктів.

Зважаючи на те, що в сучасній ПЗМ Полтавщини зберігаються й охороняються типові й унікальні природні комплекси, які репрезентують практично всі структурні компоненти біорозмаїття регіону, основною тенденцією природозаповідання в Полтавській області є створення значних за площею об'єктів (за наявності ресурсів і можливостей) на основі критеріїв унікальності та репрезентативності біорозмаїття, виходячи з концепції забезпечення охороною середовищ існування живих організмів, їх угруповань, біотопів і екосистем загалом.

Головні висновки. Загалом ПЗМ Полтавської області є досить репрезентативною щодо кількісних (393 об'єкти восьми категорій) та якісних характеристик (показник заповідності – 4,966%, незначно поступається національному). Однак у розрізі новостворених ТГ Полтавської області, утворених відповідно до засад нового АТУ України, показник заповідності є вкрай нерівномірним, а для деяких – ця характеристика навіть відсутня. Тому головними тенденціями розвитку ПЗФ ТГ Полтавської області на сучасному етапі є: екосистемний підхід до заповідання (збереження середовищ існування); створення об'єктів на значних площах (із метою включення більшої кількості екосистем); об'єднання щільно розміщених об'єктів у більші за площею території згідно з концепцією регіональної екомережі; створення об'єктів поліфункціонального призначення; під час створення об'єктів урахування критеріїв як унікальності, так і репрезентативності; підвищення показника заповідності в області, нових районах і також усіх ТГ як індикатора стану збереженості

природи в контексті забезпечення збалансованого розвитку регіону.

Перспективи використання результатів проведеного дослідження

Розроблені у процесі проведеного дослідження картографічні матеріали планується використати

під час створення нової редакції «Екологічного атласу Полтавської області». Одержані дані будуть надані до Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської області для використання з метою підвищення ефективності розбудови регіональної ПЗМ

Література

1. Атлас адміністративно-територіального устрою Полтавської області. *Підтримка належного врядування в місцевих громадах як складової реформи децентралізації* : проект Координатора проектів ОБСЄ в Україні ; Міністерство розвитку громад та територій України ; Товариство дослідників України / за заг. ред. П.О. Остапенка. 2 вид., доп. Київ, 2021. 18 с.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали міністерства енергетики та захисту довкілля України з питання «Аналіз площ природно-заповідного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за 2019 р.». 2020. 104 с.
3. Заповідна краса Полтавщини / Т.Л. Андрієнко та ін. Полтава : ІВА «Астрєя», 1996. 184 с.
4. Еталони природи Полтавщини. Розповіді про заповідні території Полтавщини / О.М. Байрак та ін. Полтава : Верстка, 2003. 212 с.
5. Голік Ю.С., Чепурко Ю.В. Новітня оцінка екологічного стану Полтавської області. *Проблеми екологічної безпеки* : збірник наукових праць XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 6–8 жовтня 2020 р. Кременчук, 2020. С. 32–35.
6. Довкілля Полтавщини : монографія / за заг. ред. Ю.С. Голіка, О.Е. Ілляш. Полтава : Копі-центр, 2014. 256 с.
7. Екологічна енциклопедія : у 3-х т. / редкол. : А.В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. Київ : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008.
8. Полтавщина : енциклопедичний довідник / за ред. В.А. Кудрицького. Київ : Українська енциклопедія, 1992. 1022 с.
9. Природно-заповідний фонд Полтавщини : реєстр-довідник / автор і укл. Н.О. Смоляр. Полтава : ШвидкоДрук, 2014. 149 с.
10. Природно-заповідний фонд Української РСР : реєстр-довідник заповідних об'єктів / за ред. М.А. Воїнственського. Київ : Урожай, 1986. С. 111–129.
11. Природоохоронні території Української РСР / за ред. Д.І. Проценко. Київ : Урожай, 1993. 176 с.
12. Регіональна екомережа Полтавщини / за заг. ред. О.М. Байрак. Полтава : Верстка, 2010. 214 с.